

MARIA ALEKSANDROVICH ORCID.ORG/0000-0003-2374-4195

Zakład Psychologii, Akademia Pomorska w Słupsku
Pomeranian University, Słupsk, Poland
e-mail: maria.aleksandrovich@apsl.edu.pl

MICHALINA DREWNIAK

Szkoła Podstawowa im. Jana Brzechwy w Damnie
Primary School named after Jan Brzechwa in Damno, Poland
e-mail: michalina.dre@gmail.com

Rozwój umiejętności tworzenia wytworów wielowymiarowych u dzieci w wieku 7–9 lat

Development of the Ability to Create Multidimensional Products among 7–9 Years Old Children

Abstract. Artistic activities are one of the basic and most important activities during childhood. They are a rich source of information about child's development, their values and temperament as well as their sense of aesthetics and beauty. At the same time these abilities have attracted considerable attention as a research field of interest in developmental psychology. This article presents results of research aimed at examining the level of 2D and 3D artistic activities performed by children aged 7–9 years, as well as at comparing the quality of these works. The acquisition of additional data pertaining to the research group made it possible to conduct a precise statistical analysis, which has been combined with the observations enabled the formulation of constructive and undoubtedly interesting conclusions. Conduct of the undertaken research was possible thanks to the careful selection of appropriate qualitative and quantitative methods – i.e., the observation method, the method of analysing the child's products, the ability test (Goodenough-Harris Draw-A-Man Test) and the statistical analysis (descriptive statistics, Spearman's rank correlation coefficient).

The artworks used in the study were created by 50 children aged 7–9 years, which formed an extensive research group in which, as assumed, an impressive number of correlations related to children's 2D and 3D plastic skills were demonstrated. The conducted qualitative and quantitative research allowed for the statistical confirmation of the presence of both a strong positive correlation between the ability to perform 2D and 3D art work by children aged 7–9 years, and a number of complementary correlations between the age of the child and his/her artistic abilities, between education of both parents and child's artistic abilities, as well as between mother's education and the number of children she has.

Keywords: art skills, drawing, sculpture, development, children aged 7–9 years

Słowa kluczowe: umiejętności plastyczne, rysunek, rzeźba, rozwój, dzieci 7–9 lat

WPROWADZENIE

Twórczość plastyczna jest podstawową i bardzo istotną aktywnością wieku dziecięcego. Stanowi ona bogate źródło informacji o rozwoju dziecka, wyznawanych przez nie wartościach, temperamencie oraz poczuciu estetyki i piękna, stając się jednocześnie coraz chętniej eksplorowanym i badanym obszarem psychologii rozwojowej. Badania naukowe nad rozwojem twórczości plastycznej dziecka prowadzono już ponad 100 lat temu (Ricci, 1887; Kerschensteiner, 1905; Luquet, 1927; Szuman, 1927/1990; Lowenfeld, 1959 i in.) były i są kontynuowane obecnie (Freeman, 1980; Gardner, 1980; Popek, 1985; Limont, 1994; Krauze-Sikorska, 1998; Szuścik, 2006; Jolley, 2010; Machón, 2013 i in.). Badania rozwoju umiejętności lepienia z gliny lub plasteliny nie są jednak tak liczne (Lewicka, 1973; Brown, 1984; Sienkiewicz-Wilowska, 2011; Aleksandrovich, 2019). W ramach niniejszego badania postanowiliśmy więc zbadać poziom wykonania przez dzieci 7–9-letnie prac plastycznych 2D i 3D oraz porównać jakość wykonania tych prac.

Psychologowie są zgodni, że twórczość plastyczna zalicza się do podstawowych aktywności wieku dziecięcego i odgrywa niezwykle istotną rolę w stymulowaniu rozwoju psychofizycznego dzieci, kształtowaniu ich wrażliwości artystycznej czy poczucia wartości estetycznej. Oczywiście jest, że zarówno w codziennych czynnościach, jak i podczas tworzenia dzieci postępują w sposób spontaniczny, naturalny, a ich zachowania często są nacechowane oryginalnością i kreatywnością, swobodą i innowacyjnością. W swoich wyobrażeniach dają się ponieść najśmielszym fantazjom, które nierzadko przeplatają z życiem codziennym. W ten sposób poznają świat i uzupełniają luki informacyjne.

Wytwory dziecięcej twórczości często stanowią bogate źródło informacji na temat poziomu rozwoju emocjonalnego, intelektualnego, poznawczego, społecznego czy motorycznego dziecka. Z powyższego wynika, że zdolności plastyczne w naturalny sposób zależą od etapu rozwoju, na jakim dzieci się znajdują. Za pomocą wytwarzanych obrazów ukazują otaczający je świat. Jako że są one nieustannymi obserwa-

rami rzeczywistości, w jakiej żyją, interpretacja ich dzieł dostarcza obszernej wiedzy na temat sposobu postrzegania, syntezy zjawisk oraz wyrażania odczuć i emocji. Wszelkie przejawy twórczości plastycznej u dzieci dają im możliwość indywidualnego badania i odkrywania świata oraz poszukiwania najcenniejszych dla nich wartości. Zdolność ta jest tym bardziej interesująca, im bardziej złożony staje się proces jej rozwoju.

Wincenty Okoń (1981) definiuje dziecięcą twórczość jako wielostronną działalność, której owocami są nowe oraz indywidualne wytwory, zaliczane do dziedzin sztuki, techniki, a także nauki. Pedagog zgadza się również z tym, że wspomniana aktywność wiąże się ze zdobywaniem nowych doświadczeń, wiedzy i umiejętności, a więc w pewnym sensie nosi znamiona nowości i wartości, dzięki czemu może kształtować osobowość dziecka, a w przyszłości i dorosłego człowieka. Nie sposób nie dostrzec wpływu twórczości plastycznej dziecka na jego uspołecznienie, w tym na zawierane przez nie relacje społeczne i osobiste, na umiejętność przeżywania przez człowieka emocji, motywację do działania oraz zdolność dokonywania ocen otoczenia i samooceny. Ponadto twórczość rozwija samoświadomość dziecka, a umożliwiając mu kreowanie siebie, pozwala na samorealizację i harmonijny rozwój osobowości.

Oprócz rysowania dzieci równie chętnie lepią z plasteliny, co niewątpliwie ma funkcję zabawową, ale też przyczynia się do rozwijania zmysłu dotyku. Manipulowanie dłońmi wspiera rozwój motoryki małej, a także koordynuje pracę mięśni dłoni i nadgarstków. Kształtowanie figur z plasteliny wspiera procesy myślenia wyobraźniowego i uczy postrzegania trzeciego wymiaru. Jest to aktywność, która – podobnie jak rysowanie – pobudza dzieci do przyjmowania twórczej postawy, rozwijając ich zdolności manualne, wyobraźnię i poczucie piękna.

Zgodnie z powyższym proces twórczy dzieci jest często odzwierciedleniem ich stanu emocjonalnego, doświadczeń życiowych i poziomu wiedzy, gdyż to właśnie rzeczywistość, w której żyją, stanowi źródło ich twórczej wypowiedzi. Rzeczywistość ta jest jednak wyselekcjonowana, co oznacza, że dzieci odzwierciedlają

w swojej twórczości jedynie upodobane przez nie elementy własnego świata. Dlatego też ich doświadczenia i horyzonty pojęciowe oraz myślowe powinny być poddawane stałemu rozszerzaniu i rozwijaniu. Istotne jest to, aby dokonując ekspresji, rozumiały, jakiego tematu ma dotyczyć ich dzieło oraz w jaki sposób winny wykorzystywać określone techniki plastyczne czy środki artystycznego wyrazu.

Twórczość plastyczna dzieci jest determinowana ich wiekiem, toteż zdolności plastyczne rozwijają się wraz z osiąganiem kolejnych etapów rozwoju percepcyjno-motorycznego, intelektualnego, emocjonalnego i społecznego, wraz ze zdobywaniem wiedzy czy doświadczeń. Analizę tychże zdolności rozpatruje się w aspekcie rozwojowym, gdyż na tym etapie uwidaczniają się różnice uzdolnień plastycznych dzieci. Stopień ich osiągnięcia można zauważyć w poziomie wytworów twórczych. Rozwój zdolności plastycznych może być także warunkowany stanem zdrowia fizycznego i psychicznego dziecka oraz środowiska społecznego i kulturowego, w którym dorasta.

Badacze wielokrotnie dokonywali podziałów rozwoju twórczości plastycznej dzieci na poszczególne etapy czy fazy, opierając się na licznych obserwacjach uwidaczniających znaczące zmiany w każdym kolejnym etapie (Szuman, 1927/1990; Freeman, 1980; Brown, 1984;

Popek, 1985; Machón, 2013). Zmiany te przejawiają się między innymi w rysowaniu, malowaniu, tworzeniu grafik lub kompozycji przestrzennych, z uwzględnieniem takich elementów jak kolorystyka, przestrzeń, kreska rysunkowa, faktura czy płaszczyzna. W tabeli 1 przedstawiono etapy rozwoju umiejętności plastycznych 2D i 3D na podstawie badań twórczości rysunkowej Stefana Szumana (1927/1990) oraz badań twórczości przestrzennej Eleese V. Brown (1984).

Osiąganie danego umownego etapu rozwoju zdolności plastycznych jest kwestią indywidualną, jednakże w wieku wczesnoszkolnym można wyróżnić pewne charakterystyczne dla tego okresu elementy twórczości dziecięcej. W tym wieku umiejętności plastyczne 2D wstępują w fazę ideoplastyki – schematów wzbogaconych, a umiejętności plastyczne 3D osiągają okres wczesnego realizmu. Postępujący rozwój poznawczy przyczynia się do pojawienia się świadomej ekspresji, już nie tylko spontanicznej, jak to było we wcześniejszych etapach rozwoju. Dzieci zaczynają coraz bardziej interesować się różnorodnymi technikami rysunkowymi. Ponadto stają się wrażliwe na ocenę dorosłych, która jest determinantem w procesie kształtowania się upodobań estetycznych dziecka.

Proces rozwijania umiejętności plastycznych postępuje bardzo dynamicznie. Pochylając się nad koncepcją sfery najbliższego rozwoju Lwa

Tabela 1. Etapy rozwoju dziecięcej twórczości plastycznej 2D i 3D

N	Wiek [lata]	Etapy rozwoju twórczości plastycznej 2D	Etapy rozwoju twórczości plastycznej 3D
1.	1–3	bazgroty – formowanie się schematu	okres niedbałego lepienia
2.	3–4	schemat (ideoplastyka) – głowonogi	okres niedbałego lepienia
3.	4–5	schemat (ideoplastyka) – głowotułowie	okres przedschematyczny
4.	5–7	schemat (ideoplastyka) – schematy uproszczone	okres schematyczny
5.	7–12	schemat (ideoplastyka) – schematy wzbogacone	okres wczesnego realizmu
6.	12–13	typ poschematyczny – realizm wrażliwy	okres pseudorealizmu
7.	13–15	typ poschematyczny – realizm intelektualny	okres pseudorealizmu

S. Wygotskiego (1971), można wywnioskować, że ten rozwój jest wynikiem ekspozycji dziecka na przeżywanie, doświadczanie i aktywny udział w życiu społecznym i kulturowym.

Stanisław Poppek (1985) podkreśla tu znaczącą funkcję spostrzeżeń wzrokowych, które w tym okresie stają się świadomym obserwowaniem, umiejętnością spostrzegania całości wraz z jej wszystkimi cechami i szczegółami. Jest to więc faza rozwoju, w której doskonali się treść wypowiedzi i jej forma. Pojedyncze obiekty, do tej pory zamieszczane w rozmaitych kombinacjach na kartce papieru, zaczynają wiązać się ze sobą, tworząc przemyślaną całość. Zmieniają się w bogatsze, bardziej rozbudowane sceny, ukazujące określone złożone treści. W fazie schematu wzbogaconego proces rysowania zwraca się od rysunku symbolicznego ku realizmowi. Następują wzbogacanie schematu rysunku o cechy drugorzędne oraz różnicowanie konturów obiektów.

Opisana wyżej rola, jaką odgrywają wymienione aktywności twórcze w rozwoju dziecka, przyczyniła się do przeprowadzenia niniejszych badań nad zdolnościami rysunkowymi oraz zdolnościami lepienia form przestrzennych z plasteliny dzieci w wieku 7–9 lat.

MATERIAŁ I METODY

Celem niniejszych badań było porównanie jakości wykonania przez dzieci prac plastycznych 2D i 3D. Rozwiązaniem problemu badawczego miało być uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy jakość wykonania prac plastycznych 2D i 3D

różni się od siebie i jaka korelacja zachodzi między analizowanymi wytworami. Obserwacji poddano także wpływ płci na wyniki pracy twórczej badanych dzieci.

Grupę badaną stanowiło 50 uczniów ze Szkoły Podstawowej im. Jana Brzechwy w Damnie. Jest to niewielka szkoła na wsi, w powiecie słupskim, do której uczęszcza niewiele ponad 200 uczniów. Oddziały klasowe nie są liczne, co sprzyja indywidualizacji nauczania na każdym poziomie, a także budowaniu pozytywnej relacji z rodzicami/opiekunami uczniów oraz całą lokalną społecznością. Przeprowadzenie badań w tejże szkole spotkało się więc z aprobatą ze strony kadry pedagogicznej, rodziców i oczywiście uczestników badania. W badaniu wzięło udział 50 uczniów z klas 1–3 szkoły podstawowej oraz oddziału 0b, czyli tak zwanej zerówki. Liczbę dzieci z poszczególnych klas biorących udział w badaniu zaprezentowano w tabeli 2.

Jak wynika z tabeli 2, udział w badaniu uczniów z poszczególnych klas różnił się w zależności od oddziału. Największą część badanej grupy stanowili uczniowie klasy 1 (40%), aż 14 osób (28% ogółu badanych) to dzieci z oddziału zerowego, a 11 (czyli 22%) chodziło do klasy 3. W badaniu najmniej licznie uczestniczyli uczniowie klasy 2 – było to zaledwie 5 dzieci (10%).

Dla rzetelnego wyniku badania istotny jest również dokładny wiek dzieci biorących udział w badaniu. Temat pracy zakłada analizę i obserwację wytworów dzieci w wieku 7–9 lat. Uwzględnienie powyższego kryterium częściowo wpłynęło na rozbieżności w liczebności

Tabela 2. Liczba uczniów z poszczególnych klas biorących udział w badaniu

Klasa	Liczba badanych uczniów w poszczególnych klasach	Zapis procentowy udziału uczniów w badaniu
0b	14	28%
1	20	40%
2	5	10%
3	11	22%
Łącznie uczniów	50	100%

poszczególnych klas. W tabeli 3 umieszczono dane na temat wieku uczniów uczęszczających do poszczególnych klas.

Zapis procentowy w tabeli wskazuje, że najliczniejszą grupą wiekową były siedmiolatki – stanowiły aż 52% uczniów podlegających badaniu. Mniej licznie w badaniu wzięły udział ośmio- i dziewięciolatki – po 34%. Wśród uczniów znajdowały się osoby, które rozpoczęły edukację szkolną jako sześć- albo siedmiolatki. Rozbieżność procentowa udziału poszczególnych grup wiekowych jest spowodowana różnorodną liczebnością klas, wyrażeniem chęci na udział w badaniu i frekwencją szkolną podczas przeprowadzania badań.

Kolejnym istotnym aspektem badania była płeć osób biorących udział w badaniu. W tabeli 4 uwzględniono płeć dzieci w poszczególnych klasach.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 4, podział grupy badawczej ze względu na płeć

okazał się stosunkowo równomierny. W badaniu wzięło udział 29 chłopców i 21 dziewczynek. Największą przewagę liczebną chłopców nad dziewczętami występowała w klasach drugiej oraz trzeciej (+3). Jednakowa liczba dzieci z uwzględnieniem płci występowała w oddziale 0b.

Reasumując powyższe informacje, wybrana grupa badawcza spełniała kryteria niezbędne do przeprowadzenia badania. Była proporcjonalnie zróżnicowana zarówno pod względem wieku, jak i płci. Uczestnicy badania w większości pochodzili z rodzin, w których wychowywało się więcej niż jedno dziecko, a ich rodzice najczęściej deklarowali posiadanie średniego wykształcenia.

Analiza wytworów dziecka opierała się na ocenach rozpracowanych w teście rysunku postaci ludzkiej Goodenough–Harrisa. Oceny te polegają na szczegółowej analizie określonych składników graficznych rysunku przedstawia-

Tabela 3. Wiek dzieci uczęszczających do poszczególnych klas

Klasa	Wiek dziecka					
	7.0	7.5	8.0	8.5	9.0	9.5
0b	14	0	0	0	0	0
1	5	7	8	0	0	0
2	0	0	0	4	1	0
3	0	0	0	0	7	4
Łącznie uczniów	19	7	8	4	8	4
Zapis procentowy	38	14	16	8	16	8
	52%		34%		34%	

Tabela 4. Podział uczniów biorących udział w badaniu ze względu na płeć

Klasa	Dziewczęta	Chłopcy
0b	7	7
1	9	11
2	1	4
3	4	7
Razem	21	29
Zapis procentowy udziału uczniów w badaniu	42%	48%

jącego człowieka. Każdy element rysunku, jego obecność lub nie, jakość jego wykonania są oceniane punktowo. Ogólna końcowa suma punktów z jednej strony pozwala na ocenę jakości wykonania rysunku, a z drugiej strony służy jako wskaźnik poziomu posiadanych przez dzieci zdolności poznawczych (Harnowska, Paluchowski, 1987). Wspomniany test został stworzony w latach 20. ubiegłego wieku i do dziś stanowi jedno z narzędzi mierzących podstawowe procesy poznawcze (innymi słowy – zdolności intelektualne) dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Charakteryzuje się prostotą, wszechstronnością, a także precyzyjnością poleceń oraz szybkością oceniania efektów pracy. Polega na wykonaniu przez dziecko rysunku postaci ludzkiej, który jest traktowany jako odzwierciedlenie przyswojonych przez dziecko pojęć, jego wiedzy o świecie, dojrzałości oraz poziomu zdolności motorycznej. Dzięki temu, że postać ludzka

jest wizerunkiem znanym każdemu człowiekowi, dziecięca grafika stanowi źródło informacji także o zasobach środowiska kulturalnego i społecznego, w którym dorasta. Wraz z rozwojem pojęciowym dziecka różnicuje się rysunek i uprecyzyniają się jego poszczególne elementy. Analizie są poddawane wszystkie fragmenty rysunku, włączając w to ubiór, proporcje postaci oraz perspektywę.

Na podstawie założeń wspomnianego powyżej testu stworzono narzędzia badawcze, czyli dzienniki obserwacji umożliwiające przeprowadzenie celowej, pogłębionej obserwacji (z jasno określonym celem oraz rejestracją wszelkich współistniejących zachowań dziecka) oraz specjalnie zmodyfikowane arkusze oparte na punktowym systemie oceniania wytworów dziecka, to jest rysunków przedstawiających człowieka, a więc wytworów plastycznych 2D, oraz trójwymiarowych rzeźb człowieka ulepionych z plasteliny. W tabeli 5 zaprezentowano

Tabela 5. Arkusz punktowego systemu oceniania 2D i 3D wytworów dziecka na podstawie testu rysunkowego postaci ludzkiej Goodenough–Harrisa

Lp.	Opis wymagania	Rysunek	Rzeźba	Punkty
1	Postać ma głowę	✓	✓	0–1
2	Postać ma dwie nogi	✓	✓	0–1
3	Postać ma dwie ręce	✓	✓	0–1
4	Ciało postaci jest wystarczająco oddzielone od głowy	✓	✓	0–1
5	Długość i szerokość ciała postaci są proporcjonalne	✓	✓	0–1
6	Ramiona postaci są poprawnie zaznaczone	✓	✓	0–1
7	Ramiona oraz nogi postaci są w prawidłowy sposób połączone z tułowiem	✓	✓	0–1
8	Miejsca połączenia rąk i nóg postaci z ciałem są wyraźnie zaznaczone	✓	✗	0–1
9	Szyja jest widoczna, wyraźna	✓	✓	0–1
10	Długość szyi jest proporcjonalna do rozmiaru ciała i głowy	✓	✓	0–1
11	Człowiek ma oczy	✓	✓	0–1
12	Człowiek ma nos	✓	✓	0–1
13	Człowiek ma usta	✓	✓	0–1
14	Nos i usta człowieka mają prawidłowe rozmiary	✓	✓	0–1
15	Nozdrza są widoczne	✓	✗	0–1
16	Człowiek ma włosy	✓	✓	0–1

Tabela 5. cd.

Lp.	Opis wymagania	Rysunek	Rzeźba	Punkty
17	Włosy człowieka są wyraźnie narysowane, w prawidłowy sposób oraz równomiernie pokrywają głowę	✓	✗	0–1
18	Człowiek jest w ubraniach	✓	✓	0–1
19	Zaakcentowane zostały główne części ubrania (spodnie/spódnica; koszula/bluzka)	✓	✗	0–1
20	Na rysunku zauważa się inne elementy garderoby, takie jak kapełusz, ozdoby	✓	✗	0–1
21	Odzież nie zawiera absurdalnych i nieodpowiednich elementów	✓	✓	0–1
22	Dłonie mają palce	✓	✓	0–1
23	Każda ręka ma pięć palców	✓	✓	0–1
24	Palce są proporcjonalne i nie są zbyt rozłożone	✓	✓	0–1
25	Kciuk jest wystarczająco dobrze zaznaczony	✓	✓	0–1
26	Nadgarstki są wyraźnie zaznaczone dzięki zwężeniu, a następnie rozszerzeniu przedramion w okolicy dłoni	✓	✗	0–1
27	Narysowany jest staw łokciowy	✓	✓	0–1
28	Narysowany jest staw kolanowy	✓	✓	0–1
29	Głowa ma normalne proporcje w stosunku do ciała	✓	✓	0–1
30	Ręce są tej samej długości co tułów lub dłuższe, ale nie więcej niż dwa razy	✓	✓	0–1
31	Długość stóp wynosi około 1/3 długości nóg	✓	✓	0–1
32	Długość nóg jest w przybliżeniu równa długości tułowia lub dłuższa, ale nie więcej niż dwa razy	✓	✓	0–1
33	Długość i szerokość kończyn są proporcjonalne	✓	✓	0–1
34	Na stopach można zauważyć pięty	✓	✓	0–1
35	Kształt głowy jest prawidłowy	✓	✓	0–1
36	Kształt ciała jest ogólnie poprawny	✓	✓	0–1
37	Zarys kończyn ma właściwy kształt	✓	✓	0–1
38	Nie ma większych błędów w rysunku pozostałych części ciała	✓	✓	0–1
39	Uszy są wyraźnie narysowane	✓	✓	0–1
40	Uszy są znajdują się w odpowiednich miejscach i mają odpowiednie rozmiary	✓	✓	0–1
41	Rzęsy i brwi są narysowane na twarzy	✓	✓	0–1
42	Żrenice są umieszczone prawidłowo	✓	✓	0–1
43	Oczy są proporcjonalne do wielkości twarzy	✓	✓	0–1
44	Człowiek patrzy prosto przed siebie, a jego oczy mają symetryczny kształt i położenie	✓	✓	0–1
45	Czoło i podbródek są wyraźne narysowane	✓	✓	0–1
46	Podbródek jest oddzielony od dolnej wargi	✓	✓	0–1

poszczególne punkty brane pod uwagę przy ocenie wytworów plastycznych dzieci:

W celu dokonania analizy statystycznej niezbędne było wykorzystanie statystyk opisowych, a także obliczenie współczynnika nieparametrycznej korelacji rang Spearmana.

WYNIKI BADAŃ

Przeprowadzenie badań jakościowych było pierwszym etapem procesu badawczego podjętego w celu weryfikacji sformułowanego uprzednio problemu oraz hipotezy badawczej. Rodzice/opiekunowie uczniów biorących udział w badaniu wypełnili specjalne formularze, w których udzielili informacji na temat poziomu swojego wykształcenia, liczby potomstwa i daty urodzenia badanego dziecka, oraz podpisali zgodę na wykorzystanie wytworów dziecka w celach badawczych.

Następnie rozpoczęto badanie grupy dziecięcej w szkole podstawowej (w klasach 0–3). Przed przystąpieniem do fazy wykonawczej badania przeprowadzono z dziećmi rozmowę stanowiącą podstawę serdecznej relacji, a także mającą zapewnić poczucie bezpieczeństwa. Atmosfera panująca podczas badania była życzliwa, spokojna i radosna, a sam proces badawczy nie został niczym zakłócony. Dzieci chętnie brały udział w zadaniach, gdyż na tym etapie rozwoju rysowanie i lepienie stanowi dla nich ciekawą formę zabawy, a nawet relaksu. Ponadto badanie zorganizowano w taki sposób,

by dzieci się nie zorientowały, że biorą udział w badaniu naukowym, dzięki czemu pozostały naturalne i spontaniczne.

Badanych poproszono o narysowanie postaci człowieka na uprzednio otrzymanych kartkach papieru. Nie określono limitu czasu przeznaczonego na wykonanie zadania. Podczas rysowania nie udzielano dzieciom wskazówek, nie dopytywano o szczegóły ich pracy, obserwowano natomiast przebieg kolejnych etapów powstawania rysunku: sposób trzymania przez dziecko kredki, zasady dobierania kolorów, zaangażowanie dzieci w powierzone im zadanie, a także ich zachowanie. Realizacja tej części badania została zakończona zebraniem informacji na temat przedstawionych przez dzieci postaci, dopytaniem o szczegóły niezrozumiałe lub zaskakująco ciekawe i nieszablonowe.

Analogiczną procedurę zachowano podczas przeprowadzenia drugiej części badania, w której uczestnicy po zapoznaniu się z zasadami posługiwania się plasteliną ulepili postaci człowieka jako rzeźbę przestrzenną.

Zrealizowana analiza statystyczne pozwoliła uzyskać wyniki dotyczące statystyki opisowej (tabela 6).

Z wyników statystyki opisowej zaprezentowanych w tabeli 6 można wywnioskować, że rozkład empiryczny badanych zmiennych odchyła się od normalnego, a więc dla dalszej analizy możemy zastosować wyłącznie metody analizy nieparametrycznej.

W następnym kroku analizy statystycznej przeprowadziłyśmy dokładną analizę korelacji

Tabela 6. Wyniki statystyki opisowej w grupie badanej (n = 50 osób)

Zmienna	Ważne dane	Med.	Błąd standardowy	Średnia arytmetyczna	Odchylenie standardowe z próby	Minimum	Maximum
Wiek	50	8	.12	7.88	.85	7	9.5
Umiejętności plastyczne 2D	50	215	.87	20.92	6.15	12	32
Umiejętności plastyczne 3D	50	16	.57	17.04	4.07	10	27

Tabela 7. Wyniki korelacji r-Spearmana w grupie badanej (n = 50), $p \leq .05$

Zmienna	Płeć	Wiek	Rodzeństwo	Wykształcenie matki	Wykształcenie ojca	2D	3D
Płeć	1	.18	.14	-0.20	-0.26	-0.19	-0.09
Wiek	.18	1	.08	-0.22	-0.20	.44	.46
Rodzeństwo	.14	.08	1	-0.29	-0.25	-0.12	.02
Wykształcenie matki	-0.20	-0.22	-0.29	1	.63	.39	.33
Wykształcenie ojca	-0.26	-0.20	-0.25	.63	1	.32	.32
Umiejętności plastyczne 2D	-0.19	.44	-0.12	.39	.32	1	.86
Umiejętności plastyczne 3D	-0.09	.46	.02	.33	.32	.86	1

zachodzącej między badanymi zmiennymi za pomocą współczynnika nieparametrycznej korelacji *rang Spearmana* (tabela 7). Celem badań było porównanie umiejętności wykonania prac plastycznych 2D i 3D u dzieci w wieku 7–9 lat oraz sprawdzenie, czy występuje związek między poziomem umiejętności wykonania prac plastycznych 2D i 3D. Sformułowano hipotezę badawczą mówiącą o tym, że w grupie badanej istnieje zależność między umiejętnościami wykonania prac plastycznych 2D i 3D. Postawiona hipoteza szczegółowa zakładała występowanie korelacji między poziomem zdolności plastycznych a płcią dzieci.

W wyniku analizy statystycznej odnotowano różne korelacje występujące między poszczególnymi zmiennymi:

- umiarkowaną korelację dodatnią między wiekiem dziecka a jego umiejętnościami plastycznymi 2D i 3D, oznaczającą, że im dziecko starsze, tym jego wytwory plastyczne stają się bardziej poprawne, estetyczne i szczegółowe;
- słabą korelację ujemną między wykształceniem matki a liczbą posiadanego przez dziecko rodzeństwa, co pokazuje, że w badanej grupie matki o wyższym wykształceniu rodzą mniej dzieci;
- silną korelację dodatnią między wykształceniem matki a wykształceniem ojca, czyli deklarowanie podobnego poziomu posiadanego wykształcenia przez rodziców lub występowanie jedynie niewielkich różnic pomiędzy ukończonymi etapami edukacji matek i ojców;
- umiarkowaną korelację dodatnią między wykształceniem matki a umiejętnościami plastycznymi 2D i 3D dzieci, w której widać wyraźnie, że wyższe wykształcenie matki wiąże się z lepszymi zdolnościami plastycznymi dzieci;
- umiarkowaną korelację dodatnią między wykształceniem ojca a umiejętnościami plastycznymi 2D i 3D dzieci, co oznacza, że wraz ze wzrostem wykształcenia ojca podnosi się także poziom wytworów plastycznych dziecka;
- bardzo silną korelację dodatnią między jakością wykonanych prac plastycznych 2D a jakością prac 3D, co oznacza, że im wyższa jakość wykonania rysunków dzieci, tym wyższa jakość ich plastelinowych rzeźb.

Tym samym potwierdzona została główna hipoteza badawcza zakładająca, że w danej grupie badawczej występuje zależność między umiejętnościami wykonania prac plastycznych

2D i 3D dzieci w wieku 7–9 lat. Badanie nie wykazało zależności między płcią dzieci a poziomem wykonanych przez nie prac plastycznych, tak więc założenie szczegółowe niniejszych badań nie znalazło odzwierciedlenia w jego wynikach. Poczynione obserwacje umożliwiły jednak wyciągnięcie wstępnych wniosków, które pozwalają na dostrzeżenie różnic w sposobie wykonywania rysunków i rzeźb oraz doborze najbardziej odpowiednich technik plastycznych i indywidualnej hierarchii wartości w tworzeniu poszczególnych elementów.

Otrzymane wyniki badań są niezwykle interesujące w kontekście psychologii rozwoju i psychologii twórczości, ale także socjologii, dlatego mogą stanowić motywację do przeprowadzenia kolejnych badań zgłębiających poszczególne korelacje, które dostrzeżono w wyniku niniejszego procesu badawczego.

Praca dzieci była wnikliwie obserwowana i rejestrowana w dzienniku obserwacji. Zebranie wszystkich wytworów plastycznych (stanowiących główne źródło informacji na temat umiejętności plastycznych dzieci) umożliwiło przystąpienie do kolejnej fazy badania, czyli oceny rysunków i rzeźb według ścisłej instruk-

cji opisanej w książce *Rysunek postaci ludzkiej Goodenough-Harrisa* (Hornowska, Paluchowski, 1987). Przy ocenie zestawiono informacje na temat płci, wieku, grupy bądź klasy, do której dzieci uczęszczają, wykształcenia ich rodziców oraz liczby posiadanego rodzeństwa. Ocena uzupełniła notatki i spontaniczne spostrzeżenia badaczy.

Powyższe dane zostały wykorzystane, żeby zilustrować oraz wyjaśnić uzyskane dane ilościowe. Na potrzeby niniejszego artykułu przytoczymy wybrane, najbardziej interesujące z naszego punktu widzenia przykłady przedstawiające prace dzieci w różnym wieku.

Efekty pracy chłopca (7 lat)

Chłopiec, którego prace przedstawiono na fotografii 1, bardzo lubi kolorować i już z wcześniejszych moich obserwacji wynikało, że jest to jedna z jego ulubionych aktywności. Chętnie przystąpił więc do wykonania zadania, zarówno rysowania, jak i modelowania. Podczas jego pracy zaciekał mnie sposób, w jaki chłopiec narysował oczy. Zapytany o ten element odpowiedział, że rysunek przedstawia jego starszego brata, który długo się nim opieko-

Fotografia 1. Prace plastyczne chłopca, 7 lat

wał przed tym, zanim trafił do rodziny zastępczej. Wspomniał, że często miał podobne oczy do tych przedstawionych na rysunku i „miał śmieszny śmiech”.

Chłopiec narysował postać człowieka zajmującą dużą część kartki. Choć forma poszczególnych części ciała nie przypomina ich anatomicznego kształtu (kreski jako ręce i nogi, kółka zamiast dłoni), a postać nie posiada palców ani nosa, to jest to bardzo staranny, bogaty w szczegóły rysunek. Uczeń wyeksponował oczy i usta. Jako jeden z nielicznych narysował uszy. Posługując się narzędziem do oceny pracy plastycznej 2D, stworzonym na podstawie testu Goodenough–Harrisa, przydzieliliśmy rysunkowi 16 punktów.

Praca plastyczna 3D wykonana przez chłopca jest bardzo dokładna i staranna. Uczeń starał się ująć ruch w rzeźbie przez specyficzne uformowanie rąk. Postać ma wszystkie podstawowe części ciała z wyjątkiem nóg (stopy wyrastają bezpośrednio z tułowia). Na uwagę zasługują innowacyjnie wykonane oczy. Dodatkowo rzeźba posiada ponadpodstawowe elementy takie jak czapka czy guziki. Praca została oceniona na 19 punktów.

Efekty pracy dziewczynki (7 lat)

Prace plastyczne dziewczynki przedstawiają jej mamę. Podczas rysowania uczennica wiele uwagi poświęciła twarzy postaci. Przez cały czas wykonywania zadania była bardzo skoncentrowana na realizacji swoich celów. Później czuła się rozczarowana, liczyła bowiem, że efekt jej pracy będzie dokładniej odzwierciedlał wygląd mamy. Rysunek przedstawia jedynie postać kobiecą, bez tła czy dodatkowych elementów. Sylwetka człowieka jest proporcjonalna z wyjątkiem zbyt dużej głowy. Twarz ma wszystkie elementy, w tym oczy i źrenice, rzęsy, nos i usta o naturalnym kształcie. Na głowie można zauważyć indywidualne upięcie włosów. Brakuje uszu. Ramiona narysowano prawidłowo, ale ręce i dłonie są zbyt małe i za krótkie. Palce przedstawione zostały w sposób symboliczny. Szeroko rozstawione nogi i małe stopy wyglądają nienaturalnie. Mimo kilku błędów w rysunku otrzymał on 29 punktów.

Dziewczynka kształtowała każdy element rzeźby osobno, po czym wszystkie pojedyncze części połączyła w całość. Ciało postaci jest proporcjonalne z wyjątkiem zbyt dużej głowy.

Fotografia 2. Prace plastyczne dziewczynki, 7 lat

Postać nie posiada szyi, uszu ani nosa. Oczy przedstawione są w formie czarnych kropek. Włosy dokładnie pokrywają całą głowę. Na uwagę zasługuje uwzględnienie stawów łokciowych w obu rękach rzeźby. Zgodnie z wytycznymi suma punktów za tę pracę wynosi 19.

Efekty pracy chłopca (8,5 roku)

Uczeń jest jednym z dwóch chłopców, którzy narysowali postać płci żeńskiej. Rysunek przedstawia mamę chłopca, co nie dziwi ze względu na ogromną więź łączącą go z matką. Plastelinowa figurka pozostała nienazwana.

Narysowana postać zajmuje centralną część kartki i jest bardzo proporcjonalna. Na pierwszy plan wysuwają się długie, czarne włosy prawidłowo pokrywające głowę, lecz niepoprawnie opadające na ramiona. Poza tym uczeń zadbał o wszelkie proporcje twarzy. Oczy mają naturalny kształt, widoczne źrenice, rzęsy, powieki i brwi. Nos wraz z nozdrzami i grzbietem odzwierciedlają rzeczywistość jego budowę. Usta zachwycają kształtem i symetrią. Ta przedstawiona ze szczegółami głowa osadzona jest na nieco za

szerokiej szyi, która łączy się z tułowiem, do którego prawidłowo dorysowano ręce i nogi. Postać ma dłonie, palce i stopy. Nie można dać punktu za uwzględnienie pięt, gdyż uczeń starał się ukazać stopy z przedniej perspektywy. Powyżej opisane elementy pozwalają przyznać wytworowi 32 punkty.

Plastelinowa figurka w prawidłowy sposób ukazuje sylwetkę człowieka. Wszystkie części ciała są proporcjonalne. Głowa ma podstawowe elementy: prawidłowo naniesione włosy, oczy wraz z tęczówkami, nos, usta i uszy. Te ostatnie zostały umieszczone zbyt nisko. Szyja łączy się z ramionami, które tworzą z korpusem jeden kształtny element. Na końcu rąk widnieją dłonie, niestety bez palców. Nogi postaci są odpowiedniej długości i szerokości, łączą się ze sobą w odcinku biodrowym i przy stopach. Rzeźba otrzymała 27 punktów.

Efekty pracy dziewczynki (9 lat)

Uczennica zawsze pracuje bardzo sumiennie. Mimo że jest bardzo nieśmiała, chętnie angażuje się w zadania klasowe niewymagające

Fotografia 3. Prace plastyczne chłopca, 8,5 roku

prezentacji na forum grupy. Podczas badania ochotczo przystąpiła do wykonania polecenia, koncentrując się na swojej pracy. Na rysunku przedstawiła mamę, a siebie ulepiła z plasteliny.

Człowiek narysowany przez dziewczynkę jest duży, więc rysunek zajmuje zdecydowaną większość powierzchni kartki. Postać została narysowana bardzo starannie i mimo trudności dziewczynki w zachowaniu proporcji przypomina sylwetkę człowieka. Duża głowa ma wszystkie istotne elementy: właściwie pokrywające głowę włosy, małe uszy, oczy o prawidłowej, pełnej budowie, rzęsy, brwi, nos i rozbudowane usta. W rysunku wyraźnie narysowana szyja, łącząca w sposób anatomicznie prawidłowy narysowaną głowę z ramionami. Ręce nie są symetryczne, ale na ich końcach zauważyć możemy dłonie i palce o rzeczywistej liczebności. Nogi i stopy postaci przybierają uproszczoną formę. Opisywany rysunek został oceniony na 30 punktów.

Figurka ukształtowana z plasteliny odwzorowuje budowę ludzkiego ciała. Dziewczynce udało się uchwycić właściwe proporcje więk-

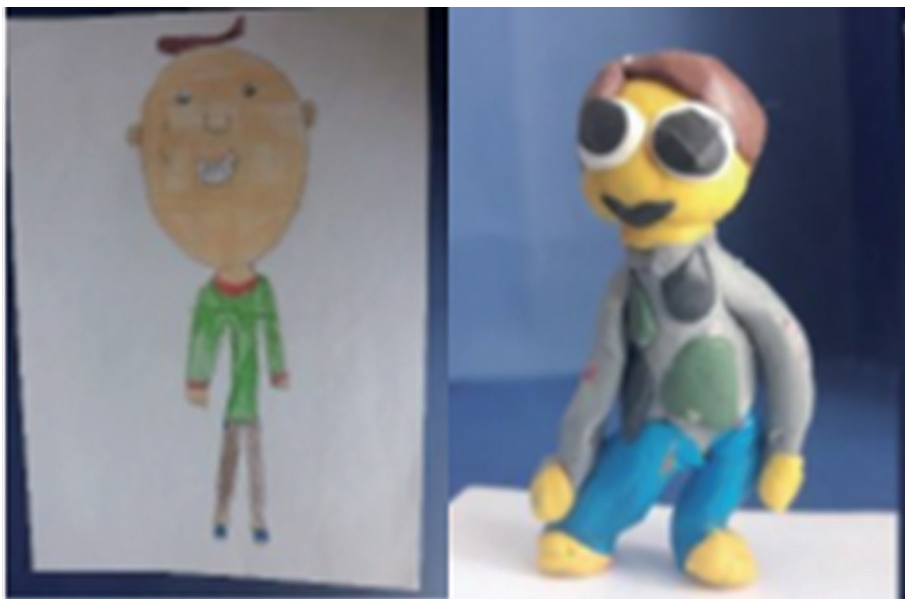
szych części ciała. Dodatkowo uczennica zadbała o atrakcyjny ubiór postaci – spódniczkę, sweterek z serduszkkiem, ozdoby we włosach. Ręce i tułów postaci zostały ulepione z jednego elementu, szyja prawidłowo łączy się z głową, na której umieszczono długie włosy, oczy o prawidłowym, naturalnym kształcie, nos z dodatkowego fragmentu plasteliny i usta. Brakuje uszu. Postać posiada dłonie, ale nie ma palców. Rzeźba została poddana analizie i oceniona na 24 punkty.

Efekty pracy chłopca (9 lat)

We wczesnym dzieciństwie u chłopca stwierdzono poważne choroby genetyczne, wpływające między innymi na rozwój jego funkcji poznawczych, emocjonalnych i motorycznych. Wszystkie aktywności są przez niego wykonywane w znacznym spowolnieniu, co było widoczne także podczas przeprowadzania badania. Uczniowi został przyznany dodatkowy czas umożliwiający dokończenie wytworów widocznych na fotografii 5.

Fotografia 4. Prace plastyczne dziewczynki, 9 lat

Fotografia 5. Prace plastyczne chłopca, 9 lat

Postać zajmuje większą część kartki i została umieszczona na jej środku. Sylwetka człowieka nie zachowuje odpowiednich proporcji – głowa jest za duża, a tułów zbyt szczupły. Ręce i tułów tworzą jedną część, dzięki czemu ciało postaci wygląda naturalnie. Człowiek posiada wszystkie elementy budowy, które uwzględniane są w ocenie rysunku. Na uwagę zasługują szczegółowe i precyzyjnie narysowane części twarzy, takie jak nos z nozdrzami, oczy i uszy. Praca ucznia została oceniona na 28 punktów.

Podczas wykonywania figurki z plasteliny popełniono pewne błędy (zbyt długie ręce, brak palców, uszu i nosa, za duże oczy). Mimo to jest wykonana poprawnie, a jej poszczególne części ukształtowaniem przypominają sylwetkę człowieka, dzięki czemu otrzymała 20 punktów.

Reasumując, wstępne obserwacje poczynione na etapie analizy jakościowej prac plastycznych 2D i 3D dzieci w wieku 3–9 lat pozwoliły wytypować charakterystyczne elementy twórczości dziecięcej dla tej grupy wiekowej. Zauważono bowiem, że im dziecko starsze, tym więcej elementów charakteryzujących postać człowieka mają jego rysunek i rzeźba i tym lepsza jakość ich wykonania. Bardzo uproszczone

prace plastyczne dzieci trzyletnich, zawierające często jedynie kilka elementów, znacząco różnią się od bardziej dopracowanych prac czterolatków, które zaczynają zaznaczać detale w budowie postaci, oraz prac pięcioletków umieszczających w swoich rysunkach i rzeźbach szczegółowe elementy (niektóre dzieci uwzględniają źrenice, nozdrza, uszy, rzęsy). Postaci narysowane przez dzieci siedmio- i ośmioletnie już w zdecydowanej większości są wyposażone w nosy, uszy, szyje i dłonie. Pojawiają się brwi oraz elementy garderoby. W rzeźbach zdarza się, że korpus człowieka oraz jego ręce i ramiona są zbudowane z jednego kawałka plasteliny. Dzieła dziewięcioletków są bogatsze w szczegóły, a kształt poszczególnych części ciała jest bardziej zbliżony do naturalnych.

Rysunki oraz rzeźby dziewczynek i chłopców są wykonane na tym samym poziomie pod względem liczby szczegółów oraz jakości wykonania. Warto dodać, że w pracach plastycznych dzieci widać pewną korelację, która jednak nie była brana pod uwagę w przeprowadzonym badaniu. W zależności od płci dzieci przedstawiają w swoich pracach (szczególnie na rysunkach) postaci i sytuacje typowe dla ich

zainteresowań. Uczennice częściej kreowały postaci królowej, dziewczynki czy członków swojej rodziny oraz w większym stopniu koncentrowały się na włosach i twarzy, zarówno w pracy plastycznej 2D, jak i 3D, a oprócz tego posługiwały się inną kolorystyką. W ich pracach dominują kolory: czerwony, różowy, żółty, fioletowy. Chłopcy natomiast znacznie chętniej sięgali po niebieski, zielony i czarny. Ich rysunki najczęściej przedstawiają mężczyzn (ze zbroją, maską itd.), czasem pojawiają się na nich samochody (na przykład wóz policyjny) oraz domy. Wszystkie dziewczynki przedstawiły postaci płci żeńskiej, a niemal wszyscy chłopcy zaprezentowali postaci płci męskiej.

Dzieci, które wykonują rysunki na wysokim poziomie według ocen zawartych w teście rysunkowym Goodenough-Harissa, tworzą także rzeźby uzyskujące wysokie wyniki według systemu ocen powstałego po modyfikacji tego testu. Gdy oprócz głównych części ciała dziecko rysuje dodatkowe detale (nos, uszy, palce itd.), w plastelinowej rzeźbie także stara się odwzorowywać te elementy. Taka zależność występuje również w przypadku zachowania proporcji, symetryczności oraz wymiarów stworzonych postaci. Należy dodać, że tworzenie rzeźb z materiału plastycznego stwarza dzieciom więcej problemów.

Jakościowa analiza porównawcza prac 2D i 3D dzieci w różnym wieku pozwoliła nam na zaobserwowanie i wyodrębnienie charakterystycznych cech ich twórczości plastycznej. Rysunki dzieci w wieku wczesnoszkolnym najczęściej ukazują postaci należące do świata realnego, czyli rodzine, przyjaciół, zwierzęta domowe, jak i wyimaginowane istoty z marzeń, bajek czy książek. Zdarza się, że realne postaci zostają uwikłane w nierzeczywiste sytuacje, co jest odzwierciedleniem bogatej, twórczej wyobraźni dzieci. Najczęściej jednak człowieka umieszcza się w naturalnym otoczeniu. Wciąż chętnie rysowane są portrety (zarówno indywidualne, jak i zbiorowe) oraz autoportrety. Jak wcześniej wspomniano, rysunki dzieci stają się w tym okresie bogatsze o szczegóły, ale nadal opierają się na schematach. Wynikiem tego jest dążenie do ukazania ogólnych cech rysowanej osoby, czyli jej koloru włosów, oczu czy stroju.

Faktyczne podobieństwo i indywidualne cechy nie są spostrzegane ani prezentowane przez dzieci. Uwzględnione są natomiast wszystkie części ciała. Proporcje ciała przedstawianych postaci nie zostają zachowane, gdyż w dalszym ciągu rozmiar poszczególnych elementów zależy od indywidualnej hierarchii stworzonej przez dziecko na podstawie jego odczuć emocjonalnych. Postać ludzka ma zazwyczaj zbyt dużą głowę w stosunku do reszty ciała, a zwłaszcza dolnych kończyn. W zależności od znaczenia narysowanego człowieka jego dłonie i palce są przeważnie nienaturalnie małe lub zbyt duże. Oczy i nos są rysowane za pomocą kropek lub kresek, ale coraz częściej pojawia się kontur przypominający realistyczny kształt. Na twarzy pojawiają się brwi i rzęsy oraz rozmaite elementy ubioru. W rysunku postaci widać próby ujęcia ruchu i aktywności, człowiek jest narysowany bokiem. Jego tułów przybiera najczęściej kształt owalny lub prostokątny. W pracach dzieci w wieku 9–10 lat pojawiają anatomiczne kształty korpusu człowieka.

W okresie wczesnego realizmu, przypadającego na wiek wczesnoszkolny, dziecięce wytwory plastyczne przestają być płaskie, przylegające do podłoża, a ich treść staje się bogatsza i coraz bardziej różnorodna, aż osiąga uproszczoną formę pionowych, stojących, kilkuelementowych rzeźb. Następuje tak zwane przestrzenne operowanie konturem i płaszczyzną, czyli początkowe podnoszenie konturu obiektu i ostateczne unoszenie jego płaszczyzny. To schematyzowanie brył, trwające od 7. do około 9. życia, składa się z dwóch faz. Początkowo młodzi twórcy poszukują kształtu, modelując niedojrzałe bryły, by w następnym etapie stworzyć uproszczone, acz rozwinięte formy – bryły dojrzałe. Oznacza to, że pierwotne wytwory nie odwzorowują konturów występujących w rzeczywistości. Pod koniec tego etapu rozwija się umiejętność dokładniejszego i bardziej realistycznego modelowania brył i kształtów.

W wieku 7 lat już około 90% badanych dzieci potrafi stworzyć trójwymiarową rzeźbę. W kolejnym roku umiejętność tę posiada około 94% ośmiolatków. W wieku 9 lat wszystkie

dzieci objęte badaniem posługiwały się umiejętnością przestrzennego odwzorowywania obiektów.

Tworzone przez dzieci kompozycje mają wiele szczegółowych elementów, nie zawsze poprawnie odwzorowujących proporcje, często przytłaczających figurę. Zdarza się też, że poszczególne części rzeźby nie są wystarczająco mocno przymocowane. U dzieci w tym wieku można zaobserwować także załączki manifestowanej niezależności, uwidocznione w samodzielnym wyborze form i metod lepienia.

Dzieci w wieku 7–9 lat są początkowo zupełnie nieświadome reguł tworzenia i na każdym jego etapie odkrywają tajniki twórczości oraz uczą się jej zasad. Wspaniałe jest to, że wciąż są wolne od nawyków występujących w procesie tworzenia, co wynika z ich niedostatecznej wiedzy. W zależności od jej poziomu dzieci w wieku 7–9 lat samodzielnie starają się dobrać odpowiednie metody, techniki i narzędzia pracy, kierują własnym procesem twórczym, opierając się na swoich doświadczeniach i obserwacjach, ale nie ponoszą odpowiedzialności za to, co stworzą, gdyż cały ten proces jest dla nich przede wszystkim zabawą. Co prawda nadal nie interesują się wartością swoich wytworów, ale zaczynają dokonywać ich oceny. Dzięki wysokiej wrażliwości dzieci są czułe i otwarte na problemy oraz różne punkty odniesienia, ale nie utożsamiają się jeszcze z własnym regionem czy kręgami kulturowymi i nie dbają o to, by je wzbogacić swoimi wytworami. Dzieci w młodszym wieku szkolnym wykazują przewagę zdolności do działań twórczych nad działalnością odtwórczą; tworzą i odkrywają nowe przedmioty teoretyczne i fizyczne. Potrafią przypisać tym przedmiotom świadomość.

DYSKUSJA

Rzetelność przeprowadzonych badań jest podparta sumienną lekturą literatury przedmiotu na temat rozwoju psychomotorycznego, poznawczego i społeczno-emocjonalnego takich specjalistów w zakresie psychologii rozwojowej jak Erik H. Erikson (2004), Jean Piaget (1966), Anna Matczak (2003), Anna Brzezińska (2005)

czy Helen Bee (2004). Badania przeprowadzone zostały także w odniesieniu do teorii twórczości w narracji Stanisława Popka (1985), Krzysztofa J. Szmidta (2007) czy Edwarda Necki (2005), natomiast w formułowaniu hipotez oraz wniosków niniejszej pracy za pomocną uznano działalność badawczą takich naukowców jak Viktor Lowenfeld (1959), Stefan Szuman (1927/1990) oraz Eleese V. Brown (1984).

Wyniki badań wskazujące na to, że występuje korelacja między jakością wykonanych prac plastycznych 2D a jakością prac 3D, w swoisty sposób potwierdzają tezę o tym, że lepienie z plasteliny wspomaga rozwój grafomotoryki dziecka (Lewicka, 1973) oraz wyrabia siłę i sprawność dłoni, ćwiczy rękę (Sienkiewicz-Wilowska, 2011). Im lepiej dziecko rysuje, tym lepiej rzeźbi, i odwrotnie, tak więc działania twórcze 2D i 3D wspierają się wzajemnie. W czasie tworzenia rzeźby 3D dziecko formuje obiekt przestrzenny, poznaje relacje przestrzenne oraz proporcje.

Twórczość plastyczna wieku dziecięcego jest znaczącą aktywnością tego okresu w obszarze rozwoju psychofizycznego i emocjonalnego. Stanowi ona także istotny bodziec w kształtowaniu wrażliwości na piękno artystyczne i poczucia wartości estetycznej obserwowanych wytworów twórczych. Doskonalenie zdolności plastycznych wiąże się nierozzerwalnie z wieloma sferami rozwoju, w tym emocjonalnego, intelektualnego, poznawczego, społecznego oraz psychomotorycznego. Wytwory dziecięcej twórczości często są wizualizacją ich przeżyć, emocji, posiadanych umiejętności, wiedzy o świecie i samym sobie, przeżytych doświadczeń, czynionych obserwacji i sposobu postrzegania otaczających zjawisk. Interpretacja prac plastycznych dzieci może stanowić niebywałe źródło wiedzy na temat poziomu ich rozwoju, a także sytuacji życiowej, w jakiej się znajdują.

WNIOSKI

W niniejszym badaniu opisano rolę aktywności plastycznej dzieci i jej znaczenie w procesie rozwojowym, jak również dokonano szczegó-

łowej charakterystyki sposobu wykonywania prac plastycznych przez dzieci w wieku 7–9 lat, czyli właściwości rysunkowych i umiejętności lepienia z plasteliny na tym etapie rozwoju. Informacje te pozwoliły precyzyjnie zaplanować poszczególne etapy procesu badawczego i opracować najważniejsze zagadnienia metodologiczne umożliwiające realizację badań.

Analizy pozwoliły również dostrzec niedostatki w polskiej literaturze przedmiotu na temat umiejętności lepienia 3D. Stanowiło to jeden z powodów podjęcia tej tematyki w niniejszym artykule. Dodatkową motywacją dla autorek była chęć dogłębnego poznania problematyki twórczości dziecięcej, często postrzeganej jedynie jako zabawa, a w rzeczywistości mającej niezwykle interesujące

powiązania z rozwojem psychomotorycznym, poznawczym i społeczno-emocjonalnym. Zarówno zdobyta wiedza teoretyczna, jak i refleksje uzyskane dzięki realizacji badań pozwolą autorkom na bardziej świadome pełnienie funkcji pedagoga.

Za jedno z ograniczeń zaprezentowanego badania można uznać nieliczną grupę badawczą. Wskazana byłaby kontynuacja badań na większej grupie. Uważamy jednak, że zrealizowana wielostronna analiza ilościowa i jakościowa wyczerpuje cele niniejszego badania.

Otrzymane wyniki są niezwykle interesujące w kontekście psychologii rozwoju, psychologii twórczości, a także socjologii, dlatego mogą stanowić motywację do przeprowadzenia kolejnych analiz zgłębiających poszczególne korelacje przedstawione w niniejszym artykule.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrovich M. (2019), Пластилинография или о развивающих возможностях пластилина. W: О.Ю. Дроздов, И.И. Шлімакова (ред.), *Дев'яти сіверянські соціально-психологічні читання, Матеріали міжнародної наукової конференції*, s. 387–400. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка.
- Bee H. (2004), *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Brown V.E. (1984), Developmental characteristics of clay figures made by children: 1970–1981. *Studies in Art Education*, 26(1), 56–60.
- Brzezińska A. (2005), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Erikson E.H. (2004), *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Freeman N.H. (1980), *Strategies of Representation in Young Children*. London: Academic Press.
- Gardner H. (1980), *Artful Scribbles: The Significance of Children's Drawings*. New York: Basic Books.
- Horniwska, E., Paluchowski, W.J. (1987), *Rysunek postaci ludzkiej Goodenough-Harrisa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
- Jolley R.P. (2010), *Children and Pictures: Drawing and Understanding*. London: Willey-Blackwell.
- Kerschensteiner G. (1905), *Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung*. Munich: Druck und Verlag von Carl Gerber.
- Krauze-Sikorska H. (1998), *Graficzny świat dziecka*. Poznań: Eruditus.
- Lewicka J. (1973), *100 (sto) technik plastycznych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”.
- Limont W. (1994), *Synektyka a zdolności twórcze*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Lowenfeld V. (1959), *Creative and Mental Growth*. New York: The Macmillan Company.
- Lowenfeld V., Brittain W.L. (1977), *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Luquet G.H. (1927), *Le dessin enfantin*. Paris: Librairie Felix Alcan.
- Machón A. (2013), *Children's Drawing: The Genesis and Nature of Graphic Representation. A Developmental Study*. Madrid: Fibulas Publisher.
- Mateczak A. (2003), *Zarys psychologii rozwoju. Podręcznik dla nauczycieli*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

- Nęcka E. (2005), *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Okoń W. (1981), *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Piaget J. (1966), *Studia z psychologii dziecka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Popek S. (1985), *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Ricci C. (1887), *L'arte dei bambini*. Turin: Fogola.
- Sienkiewicz-Wilowska J.A. (2011), *Dziecko rysuje, maluje, rzeźbi. Jak wspomagać rozwój dzieci i młodzieży*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szmidt K.J. (2007), *Pedagogika twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szuman S. (1927/1990), *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Szuścik U. (2006), *Znak werbalny a znak graficzny w twórczości rysunkowej dzieci*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wygotki L.S. (1971), *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.